

İNGİLİZ TARİHİNDE : MENŞEI VE TARİHÇESİ BAKIMINDAN VEKİLLERİN SİYASİ MESULİYETLERİ

Yazan : Asistan Dr. İlhan ARSEL

I

1 — Vekillerin siyasi mesuliyeti ne demektir? Bu mefhumu atfedilen muhtelif mânalar.

Vekillerin mesuliyeti fikri, veya nazariyesi, devlet reisini Cumhurbaşkanı veya Kral) her bakımdan ve her hareketından dolayı gayrı mesul kılan parlamenter hükümet sisteminin zaruri bir neticesinden doğar. Ve bu manada alınan mesuliyet, vekillerin muhtelif mesuliyetleri bahsinde siyasi kategoriye giren bir mesuliyettir. Filhakika bundan maada daha iki çeşit mesuliyet mevcuttur ki bunlar — 1) Hukuki mesuliyet, 2) Cezaî mesuliyet olup vekiller maddi müeyyidelerle tâbi kılarlar ve ancak ferdi mahiyette olabilirler. Halbuki bahsini ettiğimiz siyasi mesuliyet ferdi olabileceği gibi bütün kabine azalarını istilzam eden müşterek bir mahiyette de olabilir. (1)

Hukuki ve cezaî mesuliyetler, maddi müeyyideler ahkamına girdikleri için daha kolaylıkla daha rahatlıkla tespit edilebilirler, halbuki siyasi mesuliyet tahavvüle müstait bünyesiyle daha ziyade karışıklığa mahal verir ve muayyen bir tarife sığmakta güçlük yaratır. Bunun en bariz delili, muhtelif müellifler tarafından verilmiş tariflerdir. Tanınmış bir Fransız müellifine göre siyasi mesuliyet: “Sadece siyasi bir karaktere malik otoriteler ve ya organlar muvacehesinde mevzubahis olabilecektir”. Müellif, 1925 tarihli “Revue de droit public” mecmuasında çıkan ve “Vekillerin mesuliyeti ve Senatonun rolü” adlı bir yazısında, vekillerin teşri meclislere karşı mesul olmalarının, bu meclislerin siyasi birer mahiyet arzetmeleri sebebinden çıkardığını belirtmektedir. (2) Ona nazaran her

(1) Hiç şüphesiz bütün bir vekiller heyetinin hep birden fakat ayrı ayrı cezaî bir mesuliyet altında itham edilmeleri düşünülebilir. Fakat onların cezaî mesuliyetleri bir tesanüd arzetmez.

(2) Devaux - Le Rôle du Sénat et la responsabilité du ministère sous le régime des lois constitutionnelles de 1875,

“Revue de droit public” 1925 s: 657

hangi bir meclisin siyasî bir vasıfta oluşu, siyasî mesuliyetin tahakkuku için en esaslî bir şarttır. (3)

Diğer bir Fransız müellifine göre (Hauriou), vekillerin siyasî mesuliyeti iki şekil altında tezahür eder: a) Cezâî mesuliyet; b) Parlamenter mesuliyet. İngiliz esas teşkilât hukuku müelliflerinden Marriott'a göre, kabinenin mesuliyeti keyfiyeti, vekillerin mesuliyetinden farklı olup daha mütecanis bir bünye arzeder. Yani Marriott'a nazaran vekillerin mesuliyeti dendiği zaman, her vekilin ferdi fiiliyatından doğan bir mesuliyet (responsabilité politique personnelle) anlamak, ve kabine mesuliyeti dendiği zamanda bütün vekillerin müşterek mesuliyetini anlamak icap eder. (4)

Görülüyor ki vekillerin siyasî mesuliyeti mefhumunu muhtelif şekiller altında anlamak ve tarif etmek mümkündür.

Fakat zannımızca, vekillerin siyaseti, mesuliyetini Esmein'in tarifine uyararak, 3 ayrı sınıfa ayırmak en doğru ve en sade bir usul olacaktır: 1) Siyasî mesuliyet, 2) Cezâî mesuliyet, 3) ve şahsî hukukî muamelelerden doğan hukukî mesuliyet. Siyasî ayrıca ikiye taksim edilir: ferdi mesuliyet ve müşterek mesuliyet. Siyasî mesuliyet, biraz önce demiş olduğumuz gibi parlamenter denilen hükümet sisteminin en belli başlı bir unsuru olup sadece iktidarı kaybetmeyi intac eder. Parlamentonun itimadını kaybeden vekil veya vekiller böylece istifa etmek mecburiyetinde kalacaklar demektir (5). Müşterek mesuliyetin mevzubahis olduğu ahvalde, kabine (eğer anayasa böyle bir hakkı kendisine tanımış ise) lüzum görürse meclisi feshetmek yoluna gider; bu şüphesiz ayrı bir meseledir.

Demek oluyor ki cezaî ve hukukî mesuliyeti diğer siyasî mesuliyetten ayrıran şey her üç mesuliyete tatbik olunan müeyyidenin değişik mahiyetidir.

Siyasî mesuliyete tatbik edilen yegâne müeyyide meclisin ademi itimad reyidir, Esmein'in dediği gibi teşriî organ kabineye veya vekillere karşı itimatsızlığını izhar etmekle onları dolayısıyla azletmiş olur. Fakat bu adli mahiyette bir azil olmayıp, sadece, bir taraftan vekillere, bir taraftan da devlet reisine karşı verilmiş bir ihtardır. Bununla beraber bu ihtar bir emir hükmünde sayılabilir. (6) Bir emirdir, çünkü teşriî organ

(3) Müellif işte buna istinaden Fransız ikinci meclisinin geniş salâhiyetlere malik olabileceğini ve hatta kabineyi düşürebileceğini ileri sürmekteydi.

(4) J. - A. R. Marriott - The Mechanism of the Modern State. Oxford 1927. vol: II s: 57 ve d.

(5) Esmein - Eléments de droit constitutionnel français et comparé 8 ci basılığ. Paris 1927, Tom: 2, s: 257 ve d.

(6) Esmein - a. g. e. Tom'e 1, s: 173 ve d.

istediğini yaptırabilmek hususunda bazı müessir silâhlara ve vasıtalara maliktir, ve icabında bu silâhları icra organına karşı istimal edebilir. Vekillere karşı kullanabileceği silâh bütçeyi tasdik etmemek veya hükümetin talep ettiği tahsisatı vermemek... Hiç bir hükümet, hiç bir kabine, tahsisat olmadan faaliyet gösteremeyeceği için, bütçenin tasdiki veya her hangi bir tahsisat talebinin kabulü mevzubahis olduğu zaman teşrii organ ile olan anlaşmazlığında ısrar etmez.

Devlet reisine gelince: teşrii meclislerin arzularına muhalif olarak her hangi bir kabineyi desteklemekte devam eden devlet reisine karşı istimal olunabilecek zararsız bir silâh mevcuttur ki, o da devlet reisini her türlü icraat imkânından tecrid etmektir. Nasıl ki kabine ve vekiller, lüzumlu tahsisat olmadan faaliyet gösteremezler ise, devlet reisi de kendisiyle teşriki mesai etmeğe hazır tam teşekküllü bir kabine olmadan âmme vazifelerini ifa edemez; çünkü hemen hemen mevcut bütün anayasalarda devlet reisinin almış olduğu kararlara vekillerin imza koyacağı şartı derpış edilmiştir. (7) Devlet reisi, teşrii organın itimadını haiz olmayan hiç bir kabineyi iktidarda tutamayacağı için, kendisi, daima bu organın iradesine uygun olarak iş görecektir (8) (9).

(7) İşte bu imza sayesinde Cumhurbaşkanı gayri mesul olmakda ve alâkâh vekil bütün mesuliyeti deruhde etmektedir.

(8) Buna en güzel misal Fransız esas teşkilât hukuku tarihinde vardır: 1877 tarihinde cumhurbaşkanı mevkiinde bulunan Mareşal Mac Mahon, istifa eden Duc de Broglie kabinesinin yerini almak üzere Rochebouet'yi başvekil tayin etmişti; Rochebouet'nin kurmuş olduğu kabine tamamiyle sağcı temayüllü azalardan müteşekkil olduğundan Mebusan Meclisi bu kabine ile iş birliği yapamayacağını belirtmiş ve bunu almış olduğu bir kararla Mareşal Mac Mahon'a bildirmişti. Bunun üzerine Mareşal Mac Mahon, yine sağ temayüllü bir senatör olan Batbie'ye kabineyi kurmak vazifesini tevdi etmiş ve fakat bu seferde Mebusan Meclisinin husumeti ve muhalefeti karşısında bu kabine tutunamamıştı. Mac Mahon nihayet Mebusan Meclisinin arzusuna uygun ve itimadını haiz bir şahsiyet olan Dufaure'u bu işe memur ederek anlaşmazlığın bu suretle nihayet bulmasını temin etmişti. (13 aralık 1877) Bu hususta Ek: Deslandres: Histoire Constitutionnelle de la France. Sirey 1937 vol: III

(9) Bu usul, aynı zamanda devlet, reisini çekilmeğe icbar için de istimal olunabilir. 1887 tarihinde Cumhurbaşkanı olan Grevy'nin ve 1924 de Millerand'ın istifaları buna en güzel iki misaldirler. Cumhurbaşkanı Grevy bu tarihte, damadının sebebiyet vermiş olduğu bir skandal üzerine parlamentonun hakkında beslediği muhalif hislere rağmen, mevkiinde kalmak ve vazifesine devam etmek arzusunun gösterdi, fakat her hangi bir hükümet kurmak imkânına malik olmadığı için istifa mecburiyetinde kaldı.

Aynı imkânsızlık 1924 tarihinde Millerand'ı Cumhurbaşkanlığı vazifesinden çekilmek mecburiyetinde bıraktı.

II) — Bu mesuliyetin menşei ve tarihçesi nedir?

Tanınmış bir İngiliz müellifine göre “Vekillerin mesuliyetlerine müteallik nazariyenin başlangıcı bazen 1660, bazen 1688 ve hatta bazen bunlardan daha da yakın olan bir tarihe tespit edilmiştir.” (10)

Bu mesuliyetin menşei tespit edecek muayyen bir tarih tespit edilemeyişi evvelâ, biraz önce söylemiş olduğumuz gibi, doğru dürüst bir tarif üzerinde ittifak edilemeyişi, ve saniyen tarihi vakıalara lüzumu derecesinde ehemmiyet verilmeyişindedir. Çünkü eğer bu vakıalar bihakkın tetkik ve tahlil edilmiş olsa idi görülecektir ki vekillerin mesuliyeti müessesesi İngilterede XIV cü asırda üçüncü Henry ile başlar.

Üçüncü Henry zamanında parlamento henüz mevcut değildi. Kraliyetin sadece “Magnum Concilium” ve “Cominium Concilium” denilen iki meclisi vardı. Bunlardan birincisi bugünkü parlamentonun, diğeri de kabinenin menşei teşkil etmektedir. Malumdur ki “Magnum Concilium”, memleketin Baronlarından, Kontlarından ve piskopaslarından müteşekkil bir meclis olup Kral tarafından para ihtiyacı baggösterdiği zamanlar, muvakkat toplantılara çağırılırlardı. Yani bir nevi vergi talebine cevap vermek üzere meclis halinde bir araya gelirlerdi. Fakat bu mali işler yanında bu meclisin bir de teşrii ve bilhassa adli mahiyette vazifeleri vardı. Malik bulunduğu teşrii selâhiyetler yanında Krala her sahada, fikir vermek ve tavsiyelerde bulunmakla mükellef tutulmuştu. Kral kararname-leri evvelâ bu meclis tarafından tetkik ve tasvip edilir ve sonra “Cominium concilium” tarafından icra edilirdi. Çünkü “Cominium concilium” daha ziyade icrai bir organ mahiyetinde idi. Ve selâhiyetleri daha ziyade icrai işlerde mühim sayılıyordu.

Fakat bununla beraber mezkûr ki meclisin selâhiyet ve vazifeleri arasında sarîh bir tefrik yapmak her zaman mümkün olmuyor ve bu da iki meclisin geçinememelerini ve aralarından daima anlaşmazlık çıkmasını intaç ediyordu. Hatta çok zaman, iki meclis, aynı meseleler üzerinde birbirini tutmayan kararlar verirler ve buda her iki meclisin birbirlerine karşı husumetini arttırırdı. İşte selâhiyet ve vazife hususunda bu çeşit karışıklıklar ve kralın şahsiyetine sığınan diğer icrai meclisin hareketi, Magnum Concilium’un kıskançlığını tahrik ediyor ve bu sebeple Baronlar ve Kontlar müteamdi tenkit ve murakabe perdesi altında o zamanın vekiller heyeti diyebileceğimiz Cominium Concilium’un müteyakkız kalmasını temin ediyorlardı. Kralın müşavirleri rolünü oynayan bu Cominium Concilium azalarının bütün faaliyeti ve bütün kararları böyle-

(10) Mackechnie - The Reform of the House of Lords. Glasgow 1910 s: 47.

ce diğer meclis tarafından kontrol ediliyordu. Ve bu münasebetle yapılan tenkitler her ne kadar büyük bir müessiriyet arzetmiyorsa da her türlü tesirden de azade sayılmıyorlardı. Böylece Kral kendi vekilleri üzerindeki nezaretini artırıyor ve vazifelerini ihmal edenleri, bu şikayetler karşısında tahtiye ediyordu.

1233 tarihinde üçüncü Henry'nin icra organı vazifesini göre "Concilium ordinarium" azalarından biri olan Winchester rahibinin ve diğer bazı vekillerin vazifeden uzaklaştırılmaları "Magnum Concilium" tarafından talep edildi. Baronlar ve kontlar bu ısrarlarında o kadar ciddi davrandılar ki Kral adı geçen vekilleri istifaya davet etmek mecburiyetinde kaldı. (11) Yine aynı Baronlar ve Kontlar, üçüncü Henry'ye 1258 tarihinde 24 kişiden müteşekkil bir meclis kabul ettirmişler ve kiralıyet müesseselerinin ıslah edilmesini istemişlerdi. Mezkûr meclis azalarının yarısı bizzat Baronlar ve Kontlar tarafından, diğer yarısı da kral tarafından tayin edileceklerdi. Bu şekilde kurulan bu heyet bir meclisin teşkili şartlarına müteallik "Provision d'Oxford" denilen layiha hazırlamıştı:

Bu hususi meclis 15 kişiden teşekkül edecek ve vazifesi kirala tavsiyeler vermek olacaktır. Kiralın vekilleri bu meclise karşı mesul olacaklardı. Yine bu layiha gereğince, senede üç defa olmak üzere bir parlamento toplanacak ve buna Baronlar, ve Kontlar, aralarından 12 temsilci göndereceklerdi. Bu parlamento, yukarıda adı geçen 15 kişilik meclisin iştiraki ve kiralın teşriki mesaisi ile birlikte kanunlar yapacak vergileri tespit edecek ve en mühim meseleler üzerinde kararlar verecekti; vekiller her sene yeniden tâyin edileceklerdi. (12) (13).

Biraz önce ismini zikrettiğimiz rahip Winchester, Baronların ve Kontların takbihi karşısında, istifa etmek mecburiyetinde kaldı. Dikkat edilirse bu hâdise 1233 tarihinde, yani Simon de Monfort'un daha henüz 1254, 1262 ve 1263 parlamento'larını davet etmeden (ki bu parlamentolara halktan temsilcilerde çağırılmıştı), ve daha sonraki 1295 tarihindeki "Great and model Parliament" denilen parlamentonun toplanmasından evvel cereyan etmekteydi.

Bu verilen misalden şu husus meydana çıkmaktadır ki İngilterede vekillerin mesuliyetine ait mefhum ,bidayette, bugünkü Lordlar kama-

(11) F. York - Powell - T. F. Tout - Histoire d'Angleterre. Paris 1932. s: 195

J. Linguard - The History of England, II vol. s: 428 - 429.

(12) F. Y. Fowell - T. F. Tout - a. g. e. 196 - 197.

(13) Anson - Lois et pratiques constitutionnelles de l'Angleterre. 2. vol. Paris 1903, II inci Volüm, s: 76 ve d.

rasının menşeyini teşkil eden bir organın teşebbüsü ile meydana gelmiştir. Rahip Winchester hadisesi, bu çeşit misallerin ilki oldu. Fakat bu suretle 1233 tarihinde başlayan cereyan I ci Edouard'ın krallığı devrinde devam etti. 1301 tarihinde Baronlar hazırlamış oldukları bir la-yiha ile (Bill of Twelve articles) memleketin idari teşkilâtında ıslahat talep ettiler ve bu vesile ile, aynı zamanda, bazı idari suistimalleri protesto ettiler. Kırala takdim etmiş oldukları bir dilekçede Walter Lang-ton ile Coventry rahibinin istifalarını istiyorlar ve bu arada kralın di-ğer vekilleri hakkında bazı tenkitler ileri sürüyorlardı. (14) (15).

Daha sonra, 1312 tarihlerinde, almış oldukları bir karala Baronlar ve Kontlar ve Kırالیyetin Şövalyeleri, ikinci Edouard'ın başlıca nazırı olan Piers de Gaveston'un kırala vermiş okduğu yanlış tavsiyeler dola-yısı ile derhal vazifeden çekilmesini talep ettiler, ve bu talepleri derhal is'af olundu. Bu çeşit misaller bir hayli olup, bizi şu neticeye çıkarır-larki vekillerin mesuliyetine ait prensib daha 13 cü asırda İngilterede başlamış ve bunu da ortaya çıkaran bugünkü parlamentonun bir orga-nı olan ikinci meclisin ilk eodadları olmuştur. Bu hususta verilebilecek bir diğ er misal de 1371 tarihine yani "Impeachment" denilen cezaî me-suliyetin başlangıcını teşkil eden zamana mukaddem bir tarihe rast-lar: Bu tarihte William Wykeham, ki o zamanlar bir nevi Başvekil ma-hiyetinde vazife görmekte idi, parlamentonun muhalefeti karşısında, iktidardan kendiliğinden çekilmek mecburiyetinde kaldı. Malumdur İki bu tarihlerde artık parlamento modern manasiyle kurulmuş ve iki ayrı meclis halinde çalışmaya başlamıştır. (16) (17).

İşte bu gelişmeler ve tecrübeler sonunda, ne zamanki Parlamento, hakiki bir teşriî organ mahiyetini aldı. İngilterede Vekillerin mesuliyeti hem Kırala karşı ve hemde Parlamento'ya karşı bir mesuliyet kısvesi altında meydana çıkmış gibi göründü. Fakat, bilindiği üzere, daha son-raları, ameli olarak sadece parlamento'ya karşı bir mesuliyet mefhu-mu ortada kaldı ve vekiller - Kralın mesul olamayacağı - prensibinden istifade ederek ona karşı son derece muhtar bir durum iktisab ettiler.

(14) F. Y. Powev - T. F. Tout - a. g. e. s: 243.

(15) Stubbs - Constitutional History of England. II ci volüm s: 50 ve d

(16) (17) "In 1371 the resignation of William Wykeham looke like a prema-ture recognition of the principle that Ministers must possess the confidence of Par-liament"

Marriot - English Political Enstitutions. 4 cü tabı. s: 86.

Stubbs - a.g.e. vol. II s: 287 ve s: 471 ve 507.

III — Vekillerin ferdi ve siyasi mesuliyetlerini (daha doğrusu cezai bir müeyyideye bağlı olmayan mesuliyetlerini) bu kadar uzak bir tarihte buan nazariyeye yapılabilecek tenkitler.

Yukarıda izah etmiş olduğumuz ve vekillerin ilk mesuliyetini 1233 senesinde cereyan eden hadisede arayan görüşe yapılabilecek tenkitlerin başında, bu devirde henüz parlamenter denilen sistemin bilinmediği ve o zamanın vekilleri ile son devrelerin vekilleri arasında hukukî bakımlardan büyük farklar olduğu, keyfiyeti gelmektedir. Adams'a göre modern manada anladığımız mesuliyetin orta çağdaki telâkki ile, isimden ve fikirden maada hiç bir benzerliği yoktur. Orta çağ devirlerinde icraî faaliyeti gören organın murakebesi usulu ile, yeni zaman usulleri arasında başıca fark, her hñgi bir Vekilin iktidardan çekilmesini mümkün kılacak tazyikin bizzat bu vekile değil fakat doğrudan doğruya Kirala tevcih edilmesidir. Filhakika Kiral şahsen icra kuvvetini temsil ediyor ve Vekiller sırf onu yanlış yola sevk etmiş olabilecekleri için tahtiye ediliyorlardı. (18)

Yine bu müelliflere göre o zamanın parlamentosu icra organının takip etmiş bulunduğu siyasetin tayininde bir rol oynayacak itimadı kendisinde bulamıyordu. (19)

Saniyen, geçmiş zamanlardaki mesuliyetin kanuni olup daima cezai neticeler tevliit ettiği, halbuki zamanımız telâkkilerine uygun mesuliyetin siyasi mahiyette olup bu çeşit bir müeyyideyi istilzam etmediği tenkidi yapılmakta idi. Yukarıda mevzubahis iki ayrı mesuliyet anlayışı arasında yegâne müşahebet Kiral (dahili harbe veya ihtilallere meydan vermeyecek bir şekilde) mesul tutmaya matuf tedbirlerin alınmasındaki gayrettir. (20)

Demek ki şu üç tenkid mevzubahistir: 1) Mesuliyet mefhumunun ortaya çıktığı devirde parlamenter rejimin mevcut olmadığı; 2) Orta çağ vekillerinin anayasa bakımından mustakil durumlarının şimdikiyle bir benzerlik arz etmemesi; 3) Ve nihayet müeyyidenin doğrudan doğruya vekiller üzerine icra edilmeyip bunun Kiral marifetiyle yapılması.

IV — Bu tenkidlere verilecek cevaplar :

Parlamenter sistemin o devirlerde mevcut olmaması sebebiyle mevzubahis iki mesuliyet arasında hiç bir müşahebet olmayacağını ileri sü-

(18) G. B. Adams - a. g. e. s: 747.

(19) G. B. Adams - a. g. e. s: 748.

(20) G. B. Adams - a. g. e. s: 748.

ren ilk tenkide verilecek cevap siyasî mesuliyetin ferdi bakımından var olması için böyle bir sisteme lüzum görülemeyeceğidir.

Şurası muhakkaktır ki Vekillerin siyasî mesuliyetleri, parlamenter sistemin kaideleri arasında büyük bir yer alır. Malumdur ki bu sistemin başlıca unsurları, hükûmetin (kabinenin) mütecanisliği, ve kabineyi teşkil eden kimselerin mecliste hakim durumda bulunan ekseriyet parsiti mensuplarından olmalarıdır. Buna bir de vekillerin siyasî bakımından meclise karşı mesul olmaları keyfiyeti girmektedir. Bu son unsurun mevcut olmaması halinde parlamenter sisteminin çalışamayacağını söylemeye hacet yoktur. Fakat, buna mukabil, siyasî mesuliyet (ferdî şekli atlında) parlamenter olmayan diğer bir sistem ile pek ala anlaşılabilir. Parlamenter sistemin bulunmadığı memleketlerde - Meselâ Peru - daki çok zaman meclisin muhalefeti karşısında her hangi bir vekilin çekilmek mecburiyetinde kaldığı variddir. Buna hatta kendi memleketimiz en yakın bir misal olarak verilebilir. Malumdur ki gerek Peru gerekse kendi anayasamız parlamenter dediğimiz sistemi tatbik etmeyen anayasalardır. Filhakika bu anayasalarda vekillerin mesuliyetleri hem parlamento ve hemde devlet reisine karşıdır. Bilhassa Peru da Vekillerin vaziyetleri, Amerika Birleşik Devletlerinde olduğu gibi, devlet reisininin emrinden çıkamayan ve onun sadece ajanları mahiyetindedir. Fakat bütün bunlara rağmen vekillerin siyasî mesuliyetleri anayasanın bir maddesi ile tasrih edilmiştir: "Teşrii meclislerden birinin ademi itimad reyini üzere, haklarında böyle bir karar verilen vekil veya vekiller vazifelerine devam edemezler." (Madde 30).

Görülüyor ki her ne kadar parlamenter rejim siyasî mesuliyet prensibinden ayrı olamaz ve bu prensib mezkûr rejimin mevcudiyeti için elzem isede siyasî mesuliyet unsuru ondan ayrılabilir ve başka bir hükümet sistemi ile pek ala anlaşılabilir.

XVIII ve XIX cu asırlar hükümet sistemlerinde Vekillerin anayasa bakımından vaziyetleri ile orta çağdaki vekillerin vaziyeti arasında bir müşaheret olmayacağı ileri süren ikinci iddiaya cevap vermek için, yapılabilecek en kolay şey, İngilterede esas teşkilât organlarının kurulmağa başladıkların devre bir göz atmak ve Vekillerin o zamanlar oynadıkları mühim vazifeleri tetki etmek olacaktır. Filvaki mevcut bir çok delillerden şunu istihraç etmek mümkündür ki idari vazifelerin icrası bakımlarından Vekiller, daha III cü Henry zamanında ne iş görüyor idyeseler, XVIII ci asır ortalarına kadar, aynı şeyi yapmaktaydılar; ve bilhassa amme işlerinin görülmesi bakımından Vekillerin haiz buldukları serbesti bu iki tarh arasında pek büyük bir ayrılık göstermemektedir. Zira İngiliz esas teşkilât makinesini temayüz ettiren ve ona diğer

memleketler anayasaları arasında istisnai bir kıymet verdiren şey, monarşik idare tarzının tahdidî bir takım kayıtlara tâbi tutulması idi ki bu prensib daha Normanların istilasından önce ortaya çıkmıştır. Meşhur "Magna Carta" bu prensibi sadece bir metin olarak tespit etti ve Kralı kanunlara boyun eğdirmek suretiyle İngiliz anayasasının temellerini atmak oldu. Monarşik idare daha sonraları başka bir takım usullerle tahdide tabi tutuldu; fakat onun hakikî gelişmesi daha başka bir prensib üzerine kaim olmuştur: Kralın kendisine vekil olarak tayin ettiği kimselerin taleplerine boyun eğmesi.. Demek oluyor ki İngilterede monarşinin mükemmel bir şekilde terakkisine şu iki siyâsî prensib sebep oldu: Kralın devlet hukuku mevzuatına riayet etmesi; ve Vekillerinin tavsiye ve temennilerine boyun eğmesi.

Böylece, kendi vekillerinin tavsiye ve talepleri ile hareket etmek mecburiyetinde kalan Kral, her türlü mesuliyetten uzak kaldı ve bu mesuliyet sadece ona bu talepleri yapan kimselere münhasır kaldı. Parlamantonun hakikî bir şekilde kurulduğu tarihe kadar, Kralı kanun karşısında en tehlikesiz bir surette bağlı tutmanın yegâne çaresi, onu memleket efkârı umumiyesini tatmine meyyal kimseleri vekil olarak tayine icbar etmektir. O zamanki efkârı umumiyeden maksat memleketin zedegan sınıfını teşkil eden kütlenin iradesidir. Bu suretle Kral daima bu sınıfın arzularını tahakkuka amade adamları kendisine vekil yaptığı gibi, bazı zamanlar vekillerin bizzat tayinini bu sınıf ileri gelenleri yapmakta idiler. Meselâ birinci Edouard'ın hüküm sürmüş olduğu devirde, Cornwall kontunun Gloucester dükünün vekil olarak tayinleri bu suretle olmuştur. İkinci Richard devrinde de keyfiyet bu idi. Ve Avam Kamarası bu tayinleri hiç bir itiraz yapmadan tasdik ediyordu. Devlet mekânizmasının gelişmesi idari teşkilâtın tanzimi, ve Kralın tasdik etmiş olduğu muamelelere devlet mührününün tatbiki 3 cü Henry devriyle başlar. Ve işte o zamandan itibaren memleketin umumi siyasetine taallük eden meseleleri Kralın kendi vekillerine danışarak halletmesi kaidesi yerleşmiştir. (21)

Vekiller, Kralın emirlerini infaz eden birer memur gibi değil, ve fakat memleketin işlerini fiilen idare eden kimseler olarak vazife görmekteydiler. III cü Henry'nin rüste ermemesi sebebiyle kraliyetin idaresine müteallik işleri görmekte tanzif edilmiş bu vekiller heyeti az bir zaman sonra İngiliz esas teşkilât hukukunda devamlı bir müessese gibi yerleşti. Kıymetli hukukçu Anson'a göre İngilterede vekillerin mesuli-

(21) Hiç güphesiz ki Kral otoritesinin nazari ve ameli bakımlardan her şeye takaddüm ettiği istisnai zamanlar da olmuştur.

yeti mefhumu III cü Henry'nin ismen şef bulunduğu zamandan başlar. Ve bununla beraber "Kıralın hiç bir suretle fenalık yapamayacağı kaidesi ortaya çıkar".

Vekillerin henüz rüste ermemiş çocuk Kıralla karşı olan serbestileri yüzünden Büyük Konsey denilen uzvun otoritesi son derece arttı ve bu andan itibaren bu organ vasıtasıyla vekillerin icraatı murakabe edilmeğe başlandı. Vekillerin tayini işini mukakabe keyfiyeti, Kıralın arzu ettiği bir kimseyi serbestçe seçememesini, ve kezalik baronların yani o zamanki parlamento azalarının hoşlanmadığı bir kimseyi kendisine vekil olarak tayin edememesini istilzam etmekteydi.

1332 tarihinde Parlatentonun iki ayrı meclis halinde iş görmeye başlaması ile her iki meclis vekillerin teşkili bahsinde müşterek bir rol oynamak istediler. (Chancelier), (Lord du Sceau Privé) ve (Chambellan) denilen mühim mevkiler bilhassa Avam Kamarasının murakabesi ile oluyordu. Fakat şu hususuda belirtmek faydalı olacaktır ki bu sahadada, yani vekillerin murakabesi içinde ilk hakikî teşebbüs yine Lordlar Kamarasından gelmiştir.

İşte böylece, Kıralın her türlü icraatından dolayı kendilerini mes'ul mevkiinde gören Vekiller, bu icraatın memleket menfaatlerine aykırı olacaklarını tahmin ettikleri zamanlarda mazeret beyan ederek kararnameye imzalarını koymaktan kaçmışlardır. Bu da onlara umumî siyasetin tayini meselesinde büyük bir serbesti temin etmiştir.

Vermiş olduğumuz bu kısa izahattan sonra mevzubahis iki devir esnasında mevcut vekillik müessesinin esas teşkilât hukuku bakımından büyük bir ayrılık göstermediği neticesini kolayca çıkarabiliriz.

Vekiller daha sonraki devirler esnasında sadece parlamantarizm kaidelerine uygun olarak hareket etmeğe başlamışlardır. (22)

Vekillerin vazifeden uzaklaştırılmaları içinde herhangi bir müeyyidenin, daha doğrusu tazyikin alâkadar vekil üzerinde değıilde doğrudan doğruya Kural üzerine yapılmış bulunduğu tenkidine gelince; Şu nokta, filhakika, doğru gibi görünmektedir ki mesuliyet mefhumunun ortaya çıktığını iddia ettiğimiz bu tarihte, yani 1233 de, muayyen bir vekilin icraatından dolayı yapılan şikâyetler doğrudan doğruya 3 cü Hanri'ye tevcih edilmiş idi. Ve biraz önce de gördük ki Baronlar, Kıralla yapmış

(22) 1312 tarihinde Piers de Gaveston isimli bir vekilin vazifeden affı II ci Edouard'dan istenildiği zaman Kral derhal adı geçen vekilin istifa etmesini temin etmiş ve badema kendisine vekil olarak tayin edeceği kimseleri parlatentonun muvafakati ile ve onun siyasetini takibe amade olanlar arasından yapacağını açıkça beyan etmişti.

buldukları teklifte vekil vazifesini gören rahip Winchester'in en çabuk bir şekilde istifa etmesini kendisinden talep etmişlerdi.

Fakat şu hususuda hemen kaydedelim ki her hangi bir vekilin vazifeden affadılması için keyfiyetin kıraldan talep edilmesi kadar normal bir şey olamazdı. Hatta kiral üzerinde bir nevi tazyik yapılmış olsa bile işbu tazyik neticesi kiral kendisinden istenileni yapmış ve vekili vazifesinden almış ise yine ortada bir nevi siyasi mesuliyet mevcuttur denilebilir.

Vekillerin ferdi - siyasi mesuliyetlerinin menşei işte budur. Müşterek siyasi mesuliyete gelince, o 1742 tarihinden itibaren başlar ve bu tarih üzerinde umumiyetle herkes mutabık düşmektedir.

Filhakika ilk defa olarak bu tarihte; parlamenter usule uygun bir kabineye riyaset eden Robert Volpole Avam Kamarası ve Lordlar Kamarasının muhalefetleri karşısında iktidardan çekilmek mecburiyetinde kalmıştı.

V — Impeachment denilen usulun yerleştiği tarihe kadar İngilterede vekillerin mesuliyeti her türlü cezai müeyyideden uzak idi.

Parlamento muntazam bir teşkilât halini aldıktan sonra vekillerin mesuliyeti metodu tekamül etti fakat bu tekamül yeni prensiblerin kabulü şeklinde olmayıp vekiller üzerinde tatbik edilen murakebenin daha muntazam bir şekilde ve daha iyi bir teşkilâta sahip organlar eliyle infazı suretinde tezahür etti. Buna delil olarak şu gösterilebilir ki Impeachment dediğimiz cezai mesuliyet 1332 tarihinden hemen sonra yani Parlamente'nin iki ayrı meclis halinde teşkilinden sonra ortaya çıkmıştır. Impeachment usulu ilk defa olarak 1376 tarihinde 3 cü Edouard'ın vekili William Latimer isminde bir vekile karşı tatbik edilmiştir.

Impeachment şu mahiyette cezai bir mesuliyettir ki Avam Kamarası tarafından itham edilen bir vekil Lordlar Kamarası tarafından muhakeme edilir ve cezai bir hükümla cezalandırılır.

Vekillerin siyasi mesuliyetlerinin Impeachment dediğimiz bu cezai mesuliyetten doğmuş olduğunu ileri süren müellifler çoktur. Meselâ Harriou siyasi mesuliyetin (Criminelle) cezai bir şekil altında ortaya çıktığının ve bu mesuliyetin İngilterede uzun asırlar boyunca Impeachment usulu altında tatbik edildiğini iddia etmiştir. (23)

(23) Précis du droit constitutionnel (1923) sayfa 511. Aynı fikre iştirak edenlerden biride Duguit dir "D'abord ils (Vekiller) ne furent responsables qu'individuellement par la procédure spéciale de l'Impeachment, accusation mise en mouvement par la Chambre des Communes, jugée par la Chambre des Lords; puis, à la fin du XVIII

Yine Hauriou'ya göre Vekiller ilk önceleri ferdi ve şahsi bir mesuliyetle bağlı olup bu mesuliyetleri kazai vasıfta bir mahiyet arz etmekte idi, çünkü her vekil, bahsini yaptığımız Impeachment usulü denilen cezai bir takibe düçar kalmakta idi. (24)

Şu hususuda burada hatırlatmak icap etmektedir ki mesuliyet mefhumunun ortaya çıktığı tarih ile Impeachment müessesesinin yerleştiği 1376 tarihi arasında geçmiş sayfalardada işaret ettiğimiz gibi Winchester rahibinin istifasına müşabih, bir sürü hadise ve vakıalar olmuş ve bütün bu hallerde Kralın vekili vazifesini görenler hiç bir maddi müeyyideye maruz kalmamışlar ve sadece vazifelerinden ayrılmak mecburiyetinde tutulmuşlardır. Bundan da şu keyfiyeti istihrac etmek lâzım gelmektedir ki 1233 ve 1376 tarihleri arasında cezai veyahutta kazai bir müeyyide tatbiki vekiller hakkında mevzubahis olmuyor ve vekiller Baronlar denilen sınıfın husumetine maruz kaldıklarında sadece vazifelerini terketmek mevkiinde kalıyorlardı. 1376 tarihniden sonra, yani Impeachment usulünün ihdasından sonradır ki Vekillerin mesuliyeti iki kısma ayrılmıştır: 1) Cezai mesuliyet - 2) Siyasî mesuliyet. Vekiller Parlamente'ya karşı hukuken ve krala karşı da siyasî olarak mesul olmuşlardır. Parlamente muvacehesinde o zamana gelinceye kadar siyasî mahiyette olan mesuliyete gelince, buna misal olabilecek bir vakaya rastlamak 1660 tarihine kadar mümkün değildir.

Restauration devrini müteakip Impeachment usulu yavaş yavaş kaybolmağa ve mesuliyet mefhumu modern bir şekil altında meydana çıkmağa başlar.

Bir kısım müellifler bu noktai nazarın doğru olmadığını iddia etmekte ve Impeachment sisteminin daha çok uzun bir müddet devam ettiğini beyan eylemektedirler. Ve buna misal olarak da 1698 senesinde vuku bulan bir hadiseyi göstermektedirler. Malum olduğu veçhile bu tarihte yapılan umumî seçimler, neticesi beklenilmeyen bir durum ortaya çıkarmışlardı. Avam Kamarasının ekseriyeti bu seçimlerde kaybetmiş ve yeni seçilen meclis tamamıyla ayrı bir manzara arz etmişti. Yeni ekseriyet hükümetin o zamana kadar takip ettiği ve bizzat Lordlar Kamarasının dahi tasvip eylediği siyasete muhalif bir zihniyetle iş başına geçmişti. İş-

e siècle, ils deviennent responsables solidairement et politiquement devant la Chambre des communes"

Traité de droit constitutionnel (2 ci basılış 1923, sayfa 646 II ci volüm).

(24) Şu noktayı işaret etmek elzemdir ki impeachment dediğimiz cezai mesuliyet usulünün yerleşmesinde en mühim rolü oynayan yine Lordlar Kamarası olmuştur: Esmein'e göre bu sistemin kurulmasında Avam kamarası ilk fikri yine Lordlar Kamarasından almıştır.

Esmein: a. g. e. vol: L, s: 162 ve d.

te denmektedir ki eğer şayet Vekillerin siyasi mesuliyeti mefhumu hakikaten mevcut olmuş olsa idi, hal çaresi kolaylıkla bulunacak ve o zamana kadar iktidarda bulunan hükümet vazifeden çekilerek yerini muhalefete terkedecekti. (25)

Bu muhakeme tarzının doğru olmayacağı kanaatındayız. Zira, bugün olduğu gibi o zamanda, Parlamentodan maksat sadece Avam Kamarası değildi. Parlamento deyince akla Lordlar Kamarası, Avam Kamarası ve Kıraldan müteşekkil bir heyet gelmekteydi. Binaenaleyh kırılın ve Lordlar Kamarasının itimadını haiz bir hükümetin Avam Kamarasının husumeti ile iktidardan çekilmeyeceği gayet tabii idi. 1698 tarihinde, yani biraz evvel vermiş olduğumuz misalde, hükümet ve vekiller istifa etmeyi lüzumlu görmediler çünkü, dediğimiz gibi, Parlamentonun büyük bir kısmının itimadını haiz olduklarına kani idiler. Ve hatta şunu da ilâve edebiliriz ki o tarihlerde hükümetin Lordlar kamarasının itimadını haiz olması Avam Kamarasının itimadına malik bulunmasından daha mühim addedilmekteydi. Şayet 1742 tarihinde Rober Walpole XVII ci asrın bu en meşhur Başvekili, Avam Kamarası muvacehesinde uğradığı hezimet neticesi kabinesiyle birlikte istifa etmek mecburiyetini duydu ise bu, diğer bir çok sebepler arasında, aynı hezimete Lordlar Kamarası önünde de uğramış olması, ve böyle bir vaziyette yapılacak başkaca bir hal çaresi bulamamış olmasından idi.

Siyasi mesuliyet mefhumunun vekiller için bahsetmiş olduğumuz devirden mevzubahis bulunduğunu misallerle göstermek mümkündür.

Meselâ 689 tarihinde Halifax, yine o zamanın tanınmış bir başvekili iken, Lordlar Kamarasının ve Avam Kamarasının devamlı hücumları karşısında iktidardan çekilmek mecburiyetinde kalmıştır. Keza 1690 tarihinde, yani iki sene sonra, Shrewbury kontu kendisinden beklenen icraatı yapamadığı mülâhazasıyla iki kamaranın devamlı muhalefeti karşısında aynı şekilde hareket etmek mecburiyetinde kalmış ve hükümet arkadaşları ile birlikde iktidardan çekilmişti. (26)

XVIII ci asrın kabul ettiği mesuliyet, aynı cezai mahiyetteki mesuliyet, 1801 tarihli Acte d'Établissement denilen ferman ile yerleşmiştir. Bu fermana göre memleketin idaresine matuf bütün kararların (Privy Council) tarafından imza ve infaz edilmeleri icap ediyordu. (27)

(25) J. Clos - De la Responsabilité des Ministres - Thèse, Paris 1886, s: 21 ve d.

(26) M. T. Blauvelt - The Development of Cabinet government in England. London 1902. s: 73 - 74.

(27) Bu husustaki ahkam şu idi: (All matters and things relating to the wellgoverning of this kingdom which are properly cognizable in the privy Council, by the laws and customs of this realm shall be transacted therein, and all

Fakat derhal ilâve edelim ki bu tedbirin, 1698 tarihinde "Junto" ile yani yavaş yavaş meydana çıkmaya başlayan kabine sistemi ile ve bu sistemin gelişmesi ile büyük bir münasebeti olmamıştır. (28)

Kabine sisteminin gelişmesi için, İngiliz lisanına yabancı ve siyasi hayat ile hemen hemen hiç bir alâkası olmayan ecnebi bir kralın tahta çıkmasını beklemek lâzım gelmektedir. Yani, eğer Parlamento sistemi siyasi mesuliyet fikrinin başlaması ile telâkki etmiş ise, bu mezkur sistemin ortaya çıkmasına müsait bulunan sahanın aynı zamanda vekillerin mesuliyeti mefhumunada uygun oluşundandır.

VI — İcrai kuvvetin kontrolü bahsinde Avam Kamarasının bida-yette oynadığı rol :

Avam Kamarası mensuplarının icrai kuvveti Lordlar ile birlikte murakabe etmek arzuları daha XIII cü asrın bida-yetlerinde başlar. Ma-lum olduğu veçhile Avam Kamarası bu tarihlerde şehirleri ve kazaları temsil eden temsilcilerden müteşekkil idi ve bu meclis halktan toplanacak vergileri tespit hususunda imtiyazlı bir durum iktisab etmek gayretini gösteriyordu. Ve böylece bir müddet sonra Avam Kamarasını meydana getirecek olan bu unsurlar, Kralın toplamak istediği vergiye muvafakat etmek hakkının elde etmek çarelerini aradılar ve ilk defa olmak üzere 1297 tarihinde, I ci Edouard zamanında, buna malik oldular. (29)

Aynı sene içerisinde kabul edilen ve I inci Edouard'ın (Confirmation des chartes) denilen ferman'arı ile mali sahadaki monopol Avam Kamarasını kuracak olan sınıfa tanınmış oldu. Bu ve bundan bir kaç asır sonra, yani 1671 ve 1671 tarihlerinde kabul edilen (Actes) ler ile Avam Kamarasının bu imtiyazı iyice yerleşmiş oldu. Ve bu suretle şu husus artık evleviyetle kabul edilmiş sayılıyordu ki Avam Kamarası tarafından kabul edilmiş bir bütçe layihası veya mali kanun layihası Lordlar kamarasınca dokunulamayacaktır. Daha doğrusu Lordlar Kamarası, di-

resolution taken thereon shall be signed by such of the privy Council as shall advise and consent to the same.)

(28) (Junto) modern kabinenin menşei teşkil eder. (Junto) denilen kabineyi teşkil edenler şunlardı: Somers, Montague, Russell, Wharton, Kabinenin mensel olarak (Cabale) dahi gösterilmekte ve bunun daha eski olduğu iddia edilmekte ise de, (Junto) hakiki bir kabineyi temsil etmesi bakımından bu sınıfa daha layık görülmektedir. Filhakika (Junto) aynı partiye mensup yani mecliste ekseriyete sahip partiye mensup kimselerden teşekkül etmekte ve hakiki bir birlik manzarası arz etmekteydi. Bu hususta bk: Esmeyn - a, g, e, vol: I, 178 ve d.

W. H. Dawson - Ministerial Responsibility. (Fortnightly Review vol: CXXV. şubat 1929 s: 163 ve d.)

Langmead T.- a, g, e, s: 636

(29) Esmeyn - a, g, e, vol: I s: 90 ve d.

ğer kamara tarafından kabul edilmiş böyle bir layiha tadil edemeyecek fakat sadece onu olduğu gibi kabul veya reddedebilecekti. (30)

Fakat bu imtiyaza rağmen Avam Kamarası XVII ci asrın sonlarına kadar icra organını teşkil eden vekiller üzerinde bir kontrol hakkına sahip olamamıştır. (1649 ila 1660 seneleri arasındaki istisnai devre hariçtir). Bunun sebebi Lordların Avam Kamarasınca serdedilen iddiaları kabul etmeyişi ve onun mali meselelerdeki üstünlüğünü nazarı itibare almamasıdır. (31)

İkinci bir sebepde mali mahiyetteki kanunların senelik olmayışı yüzünden icra kuvvetinin Avam Kamarası kontrolundan kolaylıkla kurtulabilmesi idi. Zira devamlı vergilerin mevcudiyeti, bu Kamaranın hususi bir müzaheretine ihtiyaç göstermeden devlet işlerinin tedvirini icrai organa temin edebiliyordu. Zaten kırala tahsis edilen vergi ve paralar o kadar bol idiki, Avam Kamarasının devlet maliyesi ile meşgul olup olmaması keyfiyeti mühim bir şey addedilmiyordu. (32) İcra organının kontrolü yalnız XVIII ci asır esnasında Avam Kamarası mensuplarına huzumlu ve tabii bir şey gibi görünmeğe başladı. Hükümetin istemiş olduğu tahsisatın kabulü işi kendi selâhiyeti dahiline girdikçe Avam Kamarası mensupları icra organının kontrolü hususunun sadece temsili meclisin bir vazifesi olduğu kanaatine sâ'lanıyorlardı. Fakat bütün bunlara rağmen XVIII ci asrın sonlarına kadar icra organının mukadderatı Avam Kamarasından ziyade Lordlar Kamarasının elinde olan bir işti. Lordlar, değil yalnız Avam Kamarasını bir vasıta olarak kullanmakla, fakat ve bilhassa hükümeti teşkil keyfiyetine büyük mikyasta iştirak etmek suretiyle de mem'leketi mükemmelen idare etmesini bilmişlerdir.

VII — 1660 ve 1832 tarihleri arasında hükümetin mukadderatını tayin bakımlarından Lordlar Kamarasının vaziyeti :

Restauration denilen devreden sonra nazırların mesuliyeti, siyasi bakımından Impeachment dediğimiz müessesenin yerini alır. Restauration ile başlayıp 1832 tarihli seçim ıslahatı ile nihayet bulan bu devrenin bariz vasıfları, parlamanter rejimin bütün unsurları ve esası ile ortaya çıkması ve mütemadi bir tekamüle tabi olmasıdır. Artık iktidarı kendi uhdesinde toplamak için ilahi hukukun teshirine kendilerini kaptıracak kurallara bu devrede rastlanmaz. Kıralın imtiyazları esas teşkilâta uygun olarak ve nazırların yardımı ile ve tavsiyeleriyle istimal edilmektedir ki

(30) 1671 tarihli Act'e konulan ahkam şu idi: That in all aids given to the King by the Commons the rate or aid ought not to be altered by the Lords.

(31) B. Williams - The Whig Supremacy 1714 - 1760, Oxford 1939, s: 24 ve d,

(32) J. H. Morgan - The House of Lords and the constitution, London 1910.

bunların da parlamentoya karşı olan mesuliyetleri artık iyice tebellür etmiştir.

Her ne kadar parlamento - Kral, Lordlar Kamarası ve Avam Kamarası - olarak üç kısımdan teşekkül etmekte ve iktidara malik olmak bakımından bu kısımlar bir birlerine müsavi addedilmekte iseler de İcra organını teşkil eden vekiller murakabesi bakımından İrsi meclis diğer iki organdan çok daha ehemmiyetli bir iş görmekte idi. Lordlar Kamarasının malik bulunduğu kudret bu kamaranın çok kalabalık bir meclis olmamasından ileri geliyordu. (33)

Bu Kamara mensuplarının içtimalara iştirakleri muntazam ve devamlı idi. Seçimler esnasında ve Avam Kamarası azalarının intihabı üzerinde icra ettikleri nüfuz ve tesir memleket içerisinde asil sınıfı temsil etmelerinden ve sahip buldukları malikaneler sayesinde bu tesiri kolaylıkla yapabilmelerinden ileri geliyordu. Her yeni seçilen parlamentoda Avam Kamarası, aristokrat sınıfın akraba ve taallukatı veya bu aristokrat sınıfın bizzat seçimini temin ettikleri kimselerden teşekkül etmekteydi. (34) İşte bu sebeptir ki o zamanlar Avam Kamarası Lordlar Kamarasının bir eseri olarak kabul edilmekteydi.

Lordlar Kamarası, nazırları tenkid ve murakabe etmeye muktedir ve onları memleket menafisine mugayir hareketlerinde tecziye edebilecek yegâne otorite idi. Esas teşkilât mekanizması, aristokrasinin teşvikiyle işlemekte idi. Bu aristokrasi Whig ve Tory denilen ve memleketi idare etmek üzere birbirinin yerini alan iki rakip partiden teşekkül etmekteydi (35).

III cü Guillaum'un ölümünden sonra, Lordlar Kamarası Whiglerin bir müstahkem kalesi olmuş ve bu sebeple kabinenin kuruluşu bu Kamaranın arzu ve iradesine kalmış idi.

Kraliçe ANNE, ki dindar, dürüst ve temiz bir kadın olmakla beraber zekâca vasat bir seviyede idi, bazen Lordlar Kamarasının büyük ekseriyetini nazarı itibare almayarak kabineyi sadece Tori partisine men-

(33) J. H. Morgan - a, g, e, s: 22 - 23

(34) J. W. Croker - The Correspondance and Diaries London 1885, v: I

3 cü Guillaume, I ci ve II ci Georges gibi yabancı kiralardan tahta çıkması aristokratik sınıfın memleket idaresini kendi inhisarına almasına yegâne sebep olmuştur. Evvelâ Whiglerin üstünlüğü ve daha sonra Tori'lerin ağır bastırması ile munis ve itaatkâr bir hale giren Avam Kamarası sayesinde memleketin idari mekanizmasının işlemesi temin edilmiştir.

(35) Aristokrasinin Whig ve Tory diye iki ayrı kola ayrılması yine Restauration devrine rastlar

sup kimselerden kurmak isterdi. (36) Meselâ 1710 tarihinde, Godolphin' nin (37) istifasından sonra kabineyi Tori'lerden teşkil ederek Harley'in başvekilliğine tevdi etmek istedi. (38) Fakat bu kabine azaları Lordlar' ın yardımı olmadan iktidarda kalamayacaklarını anlayınca (39) Kraliçeye Lordların itimatına layik bir koalisyon hükûmetinin teşkili keyfiyetini rica ettiler.

Başlıca nazırların irsi kamaranın azaları arasından seçildiğini ve seçimlerin yine bu meclis tarafından aşağı yukarı tanzim edildiğini göz önünde bulundurarak bu devreye tesadüf eden zaman için Avam Kamarasının kabinenin murakabesi bakımlarından Lordlar Kamarasına üstün olduğunu veya ona müsavi durumda bulunduğunu iddia eden nazariyeyi kabul etmek güçtür. (40)

VIII — Siyasî mesuliyet tecellisinde XVIII ci asrın oynadığı rol :

XVIII ci asrın boyunca İngilterede, memleketin siyasetini tayin ve takip eden kabine parlamentoyu teşkil eden meclislerden daha ziyade birisine yani Lordlar Kamarasına tabi olmuş bir durum arz etmiştir. Ve şayanı hayret olan meselede bu kamaranın mali selâhiyeti olmadığı halde kabinenin icraatına engel olabilmesi ve onun her hangi bir kararına karşı gelebilmesi ve hatta onu icap ettiği zamanlar, istifaya mecbur kılabilmesidir.

Şurası muhakkak ki o tarihlerde Lordlar Kamarasının mevcudiyeti kabine için çok ciddi bir mesele arz ediyordu. Çünkü, bir kere Avam Kamarası daima munis, itaatkâr, ve diğer meclisin her dediğine boyun eğen bir durumda idi. Saniyen Lordlar Kamarası kabinenin kurulmasında büyük bir rol oynamakta ve her yeni kabineye büyük miktarda aza ile iştirak etmekteydi.

Robert Walpole'un iktidara gelişine kadar bütün vekillerin Lordlar kamarası azaları edilmekteydi. Kraliçe ANNE zamanındaki parlamen-

(36) Kraliçe ANNE, devlet işlerinin görülmesinde büyük bir tesir icra etmiştir. Ve bu tesir bilhassa nazırların tayini bahsinde büyük rol oynamıştır. Kendisi çok zaman Lordlar Kamarasının müzakerelerini dinlemeye giderdi. Kraliçenin Whiglere karşı büyük bir husumeti vardı, çünkü onlarda Kliseye karşı bir düşmanlık seziyor ve onların cumhuriyetçi temayüllerine içerliyordu.

(37) Godolphin ve Malborough, Guillaum zamanında Tori partisine mensup iken Kraliçe Anne zamanında whig partisine geçmişlerdir.

Bu hususta bk: G. Clark - Outlines of central government, London 1336 s: 213

(38) Robert Harley Tori partisine mensubdu

(39) Langmead T - English Constitutional history, Londra 1929, s: 637 Stanhope - History of England (1701 - 1713) Londra 1870, s: 438 Turberville - a, g, c, s: 103.

(40) F. Y. Powel - T. F. Tout: Histoire d'Angleterre, Paris 1932 s: 195 ve d.

toda hükümet sadece irsi meclise mensup kimselerden teşekkül ediyordu. (41) (42)

Daha sonraları iktidara gelen Towsend kabinesi ise 11 vekilden müteşekkildi ve bunlardan yalnız iki tanesi Avam Kamarasından ziyade Lordlar Kamarası muvacehesinde mesul hissediyordu. Lordlar Kamarasının itimadını temin etmek kabinenin en büyük bir derdi idi ve onun hoşuna gidebilmek için sarfolunması lâzım gelen gayret pek kolay olmuyordu. Doğrusunu söylemek lâzım gelirse Avam Kamarası, bu devir zarfında, hükümet için hiç bir ciddi tehlike arzetmiyordu, çünkü hükümet bu meclisteki durumunu daima kolaylıkla tahkim etmekteydi.

Her ne kadar İngilterede, XVIII ci, asır boyunca, hükümet, Avam Kamarasında en büyük ekseriyete malik siyasî partinin kurduğu bir hükümet isede bu hükümete dahil vekillerin başlıca vazifesi, kendilerini bu suretle iktidara getiren bir meclisi değilde, nazari bakımdan parti sistemi icabatı ile hiç bir alâkası olmayan bir meclisi yani Lordlar Kamarasının memnun etmek idi.

Hükümeti teşkil eden vekiller Lordlar Kamarası tarafından tahtiye edilmekten o derece çekiniyorlardıki, her hangi bir meselede Lordların memnuniyetsizliğini hissettikleri anda içtimalara gelmekten imtina ediyorlardı. Bu gibi hallerde türlü tehlikeyi bertaraf etmek gayesiyle parlamentonun tehiri içtima kararı almasını temenni ediyorlardı. Buna en güzel bir misal olarak Utrecht muahedesinin kabulü vesilesi ile Lordlar Kamarasının muhalefeti hadisesi verilebilir.

Malumdur ki o tarihlerde, yani 1710 senelerinde, İngiliz parlamentosu garip partisine Lordlar Kamarası ile Whig partisine sahip bulunmaktaydı. Kabineyi teşkil eden vekiller de Tory partisi mensuplarındandı. (44) İspanya ile olan harbin İngiltere için talihsiz neticesi üzerine Hükümet İspanya ve Portekizde mevcut kuvvetlerini geri çekmeğe karar verdiği ve bu iki devletle Paris de sulh müzakerelerine başladığı anda Lordlar Kamarası müthiş bir aksülamel göstererek muhalefete kalktılar ve hükümeti bittabi parlamentoda müşkil bir duruma soktular. Lordlar Kamarasının istediği şey, İngilterenin Kara ve deniz ticareti için avantajlı olabilecek bir

(41) Turberville - a, g, e, s: 34.

(42) Kraliçe ANNE zamanında vekillik yapmış bulunan Harley, Robert Walpoledan evvel Avam Kamarasında içtima eden yegâne vekil olmuştur. Fakat vekil olur olmaz derhal Lord payesini almış ve tabiatıyla Avam Kamarasına girmekten mahrum kalmıştır. Halbuki Robert Walpole Lordluk payesini ancak 1742 tarihindeki istifasından sonra kabul etmiş ve o zamana kadar Avam Kamarası azabığını muhafaza etmiştir.

(43) Tuberville - a, g, e, 189.

(44) Bu Whig ekseriyeti 1702 tarihindenberi vardı.

salhu temin ve Avrupadaki büyük devletlerin muvazenesini mümkün kılmak idi. 7 Aralık 1711 tarihinde Nottingham'ın meclise takdim ettiği bir takrir neticesi Lord Bolingroke hükümeti Lordlar Kamarası önünde ağır bir hezimete uğramış oldu.. Lordlar Kamarasının kabul etmiş bulunduğu takrir şu mahiyette idi: İspanya ve İndes Occidentales Bourbon hanedanından birine bırakıldığı takdirde Avrupa ve Büyük Britanya için şerefli ve garantili bir sulha imkân olamaz.

Lordlar Kamarasının bu muhalefetine karşı mücadeleyi hükümet göze almış ve bu mecliste bir ekseriyet temini işini kararlaştırmış idi. (45)

Bu tarihe gelinceye kadar Lordlar Kamarasının her hangi bir muhalefetine veya husumetine maruz kalan hükümet bu mecliste mevcut 16 İrlanda Lordunun yardımına güvenmeyi adet edinmişti. Fihakika bu 16 İrlanda Lordunun parlamentoya seçilmesi işinde hükümet büyük bir tesir icra eylemekte idi. (46)

Fakat 1711 tarihinde Nottingham tarafından takdim edilen takririn kabulünden sonra Tory hükümeti Lordlar Kamarasının Whig ekseriyeti ile başbaşa ve şimdi bahsettiğimiz yardımdan mahrum kaldı. Çünkü adı geçen 16 İrlanda Lordu kendi arkadaşlarından birisinin hükümete karşı bir serzeniş olduğu iddiası ile hükümete bu müzaheretini göstermekten iktinab etmekteydiler.

Bunun üzerine Bolingbroke hükümeti, Utrech muahedesi Lordlar Kamarasınca tasdik edilmesini mümkün kılmak gayesiyle, Kraliçeden 12 tane yeni Tory Lordu ihdasını istemeğe karar verdi. Bu 12 Lordun Lordlar Kamarasına girmesi ile hükümet bu meclis önünde durumunu kolayca ve bahsi geçen 16 İrlanda Lordunun yardımı olmadan teminedebilecekti.

Kraliçenin muvafakati üzerine Utrech muahedesi Lordlar Kamarası tarafından kolayca tasdik edildi. (1 Ocak 1712) (47).

Fakat bu acı tecrübe Lordlar Kamarasına şu dersi verdi ki hükümetin murakabesi bahsinde esaslı bir rol oynayabilmek için yeni ve müessir tedbirler almak icap etmektedir. İşte bu sebeptendir ki 28 Ocak 1719 tarihinde Somerset dükü Lordlar Kamarasına Pearage Bill isimli bir layiha takdim ederek Kralın kolaylıkla Lord payesini her hangi bir kimseye vererek onu Lordlar Kamarasına aza yapmak imkânına mani olmak istedi. Şayet bu layiha kanun haline girse idi Lordlar Kamarası hükümeti kontrol bakımından selâhiyetlerini son derece artıracak ve hiç bir kabine bu

(45) Ek: Stanhope - a, g, e, s: 500.

Leadam - Political History of England, vol: 9 (1702 - 1760) s: 191.

(46) Turberville, a, g, e, s: 115.

(47) Evvelâ üç Lord ve sonra 9 Lord aza ihdas edilmiştir.

meclisin muhalefeti karşısında iktidarda kalmak imkânına sahip olamayacaktı. Çünkü Lordlar Kamarasının ekseriyetini değiştirmek imkânı olmayacağından bu meclisin her istediğini yapmak mecburiyeti hasıl olacaktı. Hatta söylendiğine göre eğer hakikaten Pearrage Bill kabul edilmiş olsa idi nazırların Avam Kamarasına karşı olan mesuliyetleri ortadan kalkmış olacaktı. (48) (49) (50)

Robert Walpole kabinesinin hususiyetleri :

Robert Walpole'un iktidara geldiği zamana kadar, İngilterede de İcra kuvveti Kıraltın hususî Şurasının (Yani Conseil Privé) nin muhtelif azalarından müteşekkil bir heyet idi. Bu heyet azalarının durumları birbirlerine müsavi olup kabineyi teşkile memur bir Başvekil henüz yoktu. Heyeti vekile dahi henüz yekpare bir birlik manzarası arz etmiyordu. O devirde Avam Kamarası mensupları vekillerin kendi meclislerinde hazır bulunmalarını iyi bir gözle görmemekte idiler, çünkü onlar nazarından vekiller sadece vergi talep etmek için kıraltın seçtiği kimseler olarak telâkki edilmekteydiler. Ve sırf bu sebepledir ki vekillerin kendi içtimalarına ve müzakerelerine iştiraklerini Avam Kamarası arzu etmiyordu.

miş olsa idi pek mümkündür ki İngilterede vekillerin siyasi mesuliyetleri sadece Lordlar Kamarasına karşı teessüs etmiş olacaktı. Ve işte bu sebepledir ki vekilleri, itimad reyini vermemek suretiyle cezalandırmaktansa, maddi bir mesuliyet tevhit eden İmpeachment usulu ile cezalandırmayı düşündüler, çünkü bu usul hem daha müessir ve hemde vekillerin Avam Kamarasına girmeleri keyfiyetine hacet bırakmayan en pratik bir usuldü.

Bunun neticesi olarak XVIII ci asır başlarında ve bütün bu asır boyunca hükümetin murakabesinin kime ait olacağı hususu İngilterede en mühim bir esas teşkilât meselesi oldu.

Hükümetin icraatına Lordlar Kamarasının mani olabileceği fikrini ilk defa olarak cerheden ve icra kuvvetinin merkezinin Avam Kamarasında bulunacağı prensibini ispata uğraşan insan Robert Walpole olmuştur. (51) Fakat buna rağmen Avam Kamarasının mümkün olduğu kadar zayıf ve tesirsiz kalmasına çalışan insanda yine o olmuştur. Robert Walpole'un arzu ettiği şey kendisine daima inkiyat eden ve her emrine boyun eğen

Malumdur ki 1701 tarihli (Acte d'Etablissement) hükümet azalarını Avam Kamarası toplantılarından hariç tutuyor ve onların bu toplantılara iştirak etmelerini yasak ediyordu. Şayet bu ahkam bilahare ilga edilme-

(48) Turberville, a, g, e, s: 170.

(49) Further reason against the Pearrage Bill (British Museum Political tracts No: 1108 s: 15.

(50) F. Y. Powell - T. F. Tout - a, g, e, s: 894.

(51) Turberville - a, g, e, s: 189.

bir meclis elde etmektir. Ve buna her çareye başvurusu ile erişmek istemiştir.

Robert Walpole'e nazaran Avam Kamarasının müstakil bir meclis olarak iş görmesi memleket için zararlı olabilirdi, ve bu nokta üzerinde Lordlar kendisi ile görüş birliği etmekteydiler.

Robert Walpole hiç bir zaman Avam Kamarasından çekinmemiştir. Çünkü o daima bu meclisi kendi elinde tutmasını bilmıştır. Onun yegâne korkusu Lordlar Kamarasının muhalefeti idi. Çünkü bu meclis önünde hezimete uğramak onun için büyük bir tehlike arz ediyordu. Bilhassa Carteret ve Chestetfield gibi şahsiyetlerin orada bulunmaları Lordlar Kamarasını kendi siyaseti için çok tehlikeli kılıyordu.

Robert Walpole'un 1740 İspanya harbi esnasında takip etmiş olduğu hattı hareket parlamento'nun her iki meclisince ve bilhassa Lordlar Kamarasınca şiddetle tenkid edilmiştir. Ve bu yüzden 1742 senesinde iktidardan çekilmek mecburiyetinde kalmıştır. (52)

Parlamento'nun muhalefeti daha ziyade Walpole'un şahsi hareketlerine müteveccih idi. Tatbik etmiş olduğu ve seçimleri lehine çevirmek yolundaki suistimaller ona pek çok düşman kazandırmıştı. Harici siyasetteki muvaffakiyetsizlikler 1742 senesindeki umumî seçimlerin fazla tatminkar olmayışı ve nihayet her iki meclisin bitmez tükenmez hücumları bu meşhur İngiliz devlet adamını istifaya icbar etmişti. (1742 senesinin 11 ci Şubat ayında istifasını vermiştir) (53)

Aynı sene içinde Orford kontu namı altında Lordluk payesine yükselmiştir. Yerini, iktidarda Lord Wilmington almıştır. (54) Lord Wilmington iki sene sonra vefat etmiş ve 1744 tarihinde Pelham hükümeti iş başına gelmiştir. Henri Pelham hükümetinin takdire şayan icraatı Lordlar Kamarasının muhalefeti tahfife ve tadile çalışmak ve bu muhalefete takip etmiş olduğu mürekkâr siyaseti kabul ettirmek olmuştur. (55) Fakat bu gayret Lordların mütemadi hücumlarına mani olmamıştır.

IX — XVII ci asır esnasında parlamento'nun muhalefet sistemi ve bunun tesirleri :

Yukarıda işaret ettik ki XVII ci asır İngiliz esas teşkilât hayatının

(52) Bu müzakereler için: Ek: Journal of the House of Lords vol: XXIV ve XXV bilhassa 28 Temmuz 1741/42 müzakerelerine bakınız.

Leadam - The Political history of England, vol: 9 s: 349 - 390.

B. Williams - The whig-supremacy (1714 - 1760), Oxford s: 172.

(53) Turberville - a, g, e, s: 248.

(54) Lord Wilmington'un şahsiyeti o kadar sönük idi ki hükümet şefliği vazifesini adeta yapamamakta idi. Bu kabînenin hakiki şefi Carteret addediliyordu.

(55) F. Y. Powell - T. F. Tout - a, g, e, s: 906.

Turberville - a, g, e, s: 250.

en bariz hususları, memlekette teşrii ve icrai faaliyeti adeta inhisarına alıp Avam Kamarası azalarının seçimini tanzim ve elinde tutan ve binnetice vekillerin murakabesinde en belli başlı otorite rolunu oynayan bir irsi meclisin bu geniş selâhiyetlere müstahak olduğunu göstermesi ve esasa teşkilât bakımından böyle bir rolü oynayabilecek kabiliyette olduğunu ispat etmesidir. Fakat şunuda itiraf etmek lâzımdır ki Lordlar Kamarasını en büyük fazileti bu üstünlüğünü hiç bir zamana ifrata vardırmayıştı: halbuki ilk iki George zamanlarında Lordlar Kamarası bunu pek ala yapabiliirdi. (56)

XVIII ci asır zarfında kralın tayin ettiği vekiller tespit edilmiş bir programa göre hareket etmiyorlar ve bu sebeple teşrii faaliyet onların başlıca meşgalelerini teşkil etmiyordu. Onlar daha ziyade idari birer yüksek memur ve kanunların sadece tatbikini mümkün kılan kimseler gibi kabul edilmekteydiler. Yani kabinenin belli başlı vazifesi daha ziyade idari mahiyette idi. Şunu da tebarüz ettirelim ki Lordlar Kamarası teşrii işlerin bir merkezi vaziyetinde idi. Çünkü vekillerin hattı hareketini tayin eden ve memleketin umumî siyasetini tanzim eden bu meclis idi.

Fakat umumiyetle şu husus ehemmiyetli addedilmekteydi ki aristokrat sınıfı inkâr edilmez vasıflara maliktir ve memleket idaresinde bu sınıfın tesiri büyüktür.

Yukarıda da söylemiş olduğumuz cihetle vekiller, XVIII ci asır boyunca, ekseriyet itibariyle Lordlar Kamarasından seçilirler ve Başvekil daima bir Lord olurdu. Bu sebeple hükümetin Lordlar Kamarası önünde, takip etmiş olduğu siyaseti müdafaa edebilecek kabiliyette kıymetli şahsiyetlere malik olması çok mühim addedilmekteydi. Robert Walpole, ki biraz evve işaret ettiğimiz veçhile, kendisi Avam Kamarasına mensup idi, iktidara geldiği zaman, takip ettiği programı başarabilmek için Lordlar Kamarasını inkiyat ettirmek çarelerini ararken bu usule başvurmayı düşünmüştür. İlk başvekilliği zamanında Newcastle dükünü (diğer bir adı Henri Pelham'dır). Kabinenin Lordlar Kamarasındaki temsilcisi olarak tayin etmiştir. Bu tayin onu, Carteret ve Chesterfield gibi kuvvetli şahsiyetler vasıtasıyla idare edilen muhalefete karşı gelebilmek hususunda teskin ediyor ve korkularını izale ediyordu. Lordlar Kamarasının kabineye yaptığı muhalefet çok zaman bizzat kabine tarafından ve hatta Kral tarafından arzu ve temenni edilmekteydi. İlk iki Georges'un krallığı zamanındaki vekilleri bu meclistarafından gösterilen muhalefeti memleketin hayrına bulmuşlardır. Çünkü çok zaman kabine, şimdi olduğu gibi,

(56) Bu tarihlerde İngilterede Parlamenter rejim dediğimiz hükümet sistemi henüz yerleşmek üzere dir.

Bk: Redslob - Le Regime parlementaire, s: 15 ve d.

mensup bulunduğu partinin tazyiki altında bazen arzusu hilâfına kararlar almak veya meclise teklif etmek zorunda kalıyorlardı. İşte böyle bir vaziyette hiç kimsenin ses çıkaramayacağı bir muhalefet Lordlar tarafından gösterilince bundan memnun olan bilhassa bu vekiller oluyordu.

Meselâ Robert Walpole Lordlar Kamarasının bu yardımları ile hiç arzu etmediği pek çok kanun layihalarını parlamentodan geri çevirmesini bilmiş ve Lordlar Kamarasının itimadını muhafaza ettiği için Avam Kamarasının muhalefetinden çekinmemiştir.

Lordlar Kamarasının muhalefet sisteminden en çok istifade eden Kral 4 cü George olmuştur. Aristokratik bir temayülde olan bu Kral Lordların muhalefetini kendi arzularına karşı korumayı bilmiş ve bundan çok istifade etmiştir.

Çünkü Avam Kamarası tarafından itimada layik görülen vekillerden kurtulmak için başka bir çare görememekte idi.

Meselâ 1783 tarihlerinde FOX - North hükûmeti tarafından hazırlanmış bulunan (India Bill) Avam Kamarasınca kabul edildiği zaman Lordlar tarafından da tasdik edilmiş olsa idi Kral, bu hiç arzu etmediği layihanın kanun haline girmemesi için vetosunu kullanmak mecburiyetinde kalacak ve bu onu son derece müşkil bir duruma sokmuş olacaktı. Lordlar Kamarası kabineyi istifaya mecbur kılmış ve kral bu suretle, değil yalnız arzu etmediği bir kanundan fakat aynı zamanda sevmediği vekillerden de kurtulmuş oldu.

Bu devir esnasında Lordlar Kamarası, İngiltere parlamentosunda büyük bir rol oynamakta idi. Hükûmet kendisini daha ziyade onun önünde mesul addediyor ve ondan korkuyordu. Lordlar Kamarasının nüfuz ve otoritesi o kadar büyük ve tesirli idi ki kabinenin hattı hareketi bu meclis tarafından takbih edildiği zamanlar kabine, diğer Avam Kamarasının itimadına sahip olsa bile kendisini çekilmek mecburiyetinde duyuyordu. Vekillerin şahsi mesuliyeti ise bu meclisin adeta inhisarı altında idi. Lordlar Kamarası tarafından muaheze edilen vekil veya vekiller, ya istifa etmek veyahutta bizzat bu meclis önüne gelerek özür dilemek mevkiinde kalıyorlardı. Meselâ 1766 tarihinde Lord Chatham, beyanda bulunduğu bazı yersiz cümleler dolayısıyla Lordlar Kamarası önünde özür dilemek mecburiyetinde kalmıştır. Ve denmektedir ki bu Lord Chatham'ın parlamentoda son görünüşü olmuştur.

X — XVIII ci asırda efkarı umumiyenin oynadığı rol :

Hükûmetin murakabesi meselesi ve bu murakabeyi kimin yapacağı hususu XVII ci asır esnasında ortaya mühim anlaşmazlıklar ve ihtilâflar çıkarmıştır. Seçim usullerinin gittikçe gelişmesi ve memleket çapın-

da bir mahiyet aıması neticesinde Lordlar Kamarasının hükümeti murakabe edebilmesi keyfiyeti güç bir şekil almış ve Avam Kamarasının memleketi daha sadıkane temsil ettiği ve kabineyi teşkil eden vekillerin daha ziyade bu meclis iradesini yani dolayısı ile memleketi temsil ettikleri zihniyeti hakim olmaya başlamış ve bu şimdi bahsini ettiğimiz meseleyi daha da muğlak bir hale sokmuştur.

Seçim ıslahatının tekemmül etmesi ve Avam Kamarasının nihai üstünlüğünün teessüs etmesi ile bu mesele az çok hallolunmuş olacaktır. Fakat bu ıslahata takaddüm eden devre esnasında parlamento ile hükümet arasında zuhur eden ihtilâfların hallinde efkârı umumiye ne rol oynamıştır?

Yukarıda işaret etmiş olduğumuz veçhile, Avam Kamarasını daima itaatkar ve munis bir meclis olarak teşkile sebep olan seçim suistimalleri XVIII ci asır zarfında çok yer almıştır. Fakat bütün bunlara rağmen bu meclis ara sıra kabineye karşı kafa tutabilmekte ve onun takip etmiş olduğu siyasete karşı inatçı ve hatta isyankâr bir hattı hareket takip etmekte idi. Bu gibi hallerin zuhurunda hükümet ancak Lordlar Kamarasının yardımına sığınarak icraatına devam edebiliyordu. Avam Kamarasının büyük muhalefetine rağmen sırf Lordlar Kamarasının itımadı ile iktidarda kalan kabineler çoktur; meselâ daha kabinenin yeni yeni teşekküle başladığı (yani modern manada ortaya çıkmağa başladığı) zamanlarda 1689 tarihlerinde buna benzer bir hadise olmuş ve Lordlar Kamarasının desteklenmesiyle kabine iktidarda devam edebilmiştir. (57)

1702 tarihinden 1708 tarihine kadar hükümet, kendisine daima muhalif kalmış bir Avam Kamarası karşısında ancak Lordlar Kamarasının itımadı ile iktidarda kalabilmiştir. O zamanlar Lordlar Kamarası Whig ekseriyetine sahipti. Hükümet bu ekseriyetin itımadına mazhar olabilmek için hatta Kraliçenin ve Kilisenin arzularına aykırı kararlar almak mecburiyetinde kalmıştır. (58)

İş başında bulunan bir kabinenin iktidarda kolayca kalabilmesi hususunda efkârı umumiyenin ilk defa kendini gösterdiği tarih William Pitt'in mensup olduğu Duc de Devonshire kabinesi zamanından başlar. Filhakika 1756 tarihinde William Pitt bu kabineye girdiği zaman parlamentoya karşı, daha doğrusu Lordlar Kamarasına karşı beslemiş olduğu husumeti gizlemeyi tercih etti. Çünkü biliyordu ki XVIII

(57) M. T. Blauvelt - The development of cabinet government in England. Londra 1902 s: 87.

(58) A. Noblet - La démocratie anglaise s: 119 ve d.

J. R. Green - A short history of the English people s: 712.

ci asrın siyasi şartları içerisinde halkın sevebileceği bir kimse ancak Lordların temsil ettiği Oligarşi ile müttefik kaldığı müddetçe memleketi fiilen idare edebilecektir. (59) William Pitt'in bu şekildeki ihtiyatlı hareketinden gaye Lordlar Kamarasının gururunu okşamak ve siyasetini zahmetsizce parlamentoya kabul ettirmektir. İşte bu suretle elde ettiği Lordlar Kamarasının itimadına, ve saniyen memleket dahilinde tesis eylediği büyük nüfuza istinaden uzun seneler devamında parlamentodaki vaziyetini Avam Kamarasının husumetine rağmen muhafaza etmesini bildirmiştir. (60)

Halk kitleleri üzerinde tesis eylediği büyük otorite ve prestij ona, değil yalnız her iki teşrii meclis muvacehesinde, ve fakat aynı zamanda Kral karşısında da hakiki bir üstünlük temin etmişti. Fakat bütün bunlara rağmen bu asrın sonlarına doğru Avam Kamarası tarafından desteklenen ve arzu edilen bir kabineyi iktidardan uzaklaştırmak keyfiyeti Kral ve Lordlar Kamarası için gittikçe güçleşen bir mesele haline almıştır. Lordlar Kamarasının böyle bir kabineye karşı olan muhalefeti, bu muhalefetin ancak Kral tarafından ve kralın menfaatine yaradığı ahvalde ciddi bir tehlike arz ediyor - nasıl ki müteakip asırlarda bu muhalefet ancak memleket menfaatine yararlı olduğu anda aynı şekilde kabine için korkulu olabilecektir.

Bu gelişmeye sebep olarak şu gösteriliyordu: Halkın Esas teşkilât mekanizmasında en mühim bir eleman olarak telâkki edildiği demokrasilerde hükümeti icraatında takyid edebilecek yegâne çare onun, milletin temsilcileri karşısında mesul bırakmaktır; ve işte bu nazariyenin şampiyonluğunu yapan Pitt, Kral ikinci Georges'a vekillerin sadece memleket muvacehesinde mesul olmaları icap ettiğini kabul ettirmeğe çalışıyordu. Denilebilir ki William Pitt'in İngiliz esas teşkilât hayatında oynadığı başlıca rol bilhassa bu mevzuda kendisini göstermiştir. Ve XVIII asrın ikinci yarısından itibaren Avam Kamarası tarafından itimada şayan görülen bir kabineden veya vekillerden kurtulmak keyfiyeti Kral için hakikaten zor bir mesele haline almıştır. Zira bu itimadı haiz bir kabineyi istifaya davet etmek Kral için son derece tehlikeli bir mahiyet arz etmeye başlamıştır. Halbuki Lordlar Kamarası tarafından hezimete uğrayan bir kabine - veya bir vekil - yi istifaya davet etmek çok daha kolay ve basit bir iş olmaktadır. Buna güzel bir misal vermek için Kral 3 üncü Georges'un (India Bill) münasebetiyle Fox - North

(59) Turberville - a, g, e, s: 289 ve d.

(60) Walpole'un kral tarafından halka, Pitt'in ise halk tarafından krala verilmiş bir vekil oldukları söylenir.

kabinesine karşı kullandığı metodu ve bu hadiseyi tetkik etmek faydalı olacaktır.

Malumdur ki Fox ve North tarafından 1782 tarihinde teşkil edilen koalisyon kabinesi son derece çüretkâr bir siyaset takip etmesi sebebiyle Lordlar Kamarasının muhalefetine maruz kalmıştı. Bu kabine, o tarihlerde Hindistanda kurulmuş bulunan (East India) şirketinin teşekkül tarzını yeniletmeyi ve onun idare şeklini tadil etmeyi kararlaştırmıştı. Bu tadilat şirketinin bütün selâhiyetlerini İngiliz parlamentosu tarafından seçilecek 7 kişilik bir heyete tevdi etmeyi müstelzimdi. Bu suretle hazırlanan layiha Avam Kamarasına sunuldu ve bu kamara tarafından kabul edildikten sonra Lordlar Kamarasına gönderildi. Lordlar Kamarasının muhalefet lideri bulunan Lord Temple; işbu layihanın Kıralın selâhiyetlerini dahi tahdide uğratacağını hesaplayarak ve onun da muvafakatı ile hükûmete engel çıkarmak çarelerini aramağa başladı. O zaman Kıral bulunan 3 üncü Georges, Lord Temple'e yazdığı bir mektupda bu layihanın kanun haline girmemesi için elinden geleni yapmasını kendisinden istemekte ve her kim India Bill lehinde reyini kullanırsa Kıralın düşmanı gibi telâkki edileceğini belirtmesini açıklamaktaydı. (61)

Bu hadiseden sonra denmiştir ki kıralın bu taktiği Lordlar Kamarasını ürküttü: Lordlar Kamarası filhakika adı geçen layihayı reddettileri gibi, kabineyi de aynı vesile ile hezimete uğratmış oldular. Ve bunun üzerine Fox - North hükûmeti 18 Ocak 1783 tarihinde istifa etmiş oldu. Lordlar Kamarasının, bu ademi itimad reyini Kıral otoritesi tazyiki ile verdiği iddia edilmiş, ve buna istinad ederek 1783 de vuku bulan FOX - NORTH koalisyon hükûmetinin çekilmesinde siyasî mesuliyet keyfiyetinin bulunmayacağı ileri sürülmüştür. Hatta pek çok esas teşkilât kitaplarında bu hadise kabinenin Kıral tarafından azledilmesi bahsine ithal edilmiştir (62)

Şu noktayı hatırlatmak icap eder ki Kıral üçüncü Georges Fox - North hükûmetini haddi zatında sevmemekte idi. Fakat şunuda kayd etmek lâzımdır ki Kıral tarafından icra edildiği söylenen tazyik olmasa da Lordlar Kamarası yine aynı şekilde hareket edecekti. Zira o zamanlar bu meclis azaları arasında hakim olan fikir Fox ve North gibi iki çüretkâr devlet adamının aynı zamanda Kırala ve parlamentoya kendi-

(61) T. P.Taswell - Langmead: English Constitutional history, Londra 1929, s: 667.

E. May - Constitutional history of England, Londra 1912, 3 vol.; I ci v. s: 47

(62) Percy Grey: The Lords as a Senate - Fortnightly review vol: XXXVI s: 475.

lerini ve her dediklerini kabul ettirecek bir kabine kurmuş oldukları idi. (63)

Lordlar Kamarası işte bu sebeplerle kabineye karşı bir husumet beslemekte idi. Lordlar Kamarasının muhalefeti dediğimiz tarihte kabineyi istifaya mecbur kıldı. Fakat bu hadise hükümeti olduğu kadar Avam Kamarasında bir hayli sınırlendirdi. O tarihlerde Avam Kamarası tarafından kabul edilen bir kararda hükümetin sırf Lordlar Kamarasının itimadını kaybettiği için istifa etmesi tenkit ediliyor ve mezkûr layihanın reddi için parlamento azaları arasında tesir icra etmek maksadiyle Kırılın tehdid usulüne müracaat etmesi tahtiye ediliyordu. Lordlar Kamarasının hareketinden en çok müteessir olan Fox o tarihlerde şunları yazmaktaydı: Lordlar Kamarası önünde, Kırılın adice ve arkadaşlarının sinsice hareketleri ile, o şekilde hezimete uğratıldı ki bunu Kırıldan ve arkadaşlarından tahmin etmek aklımızdan geçmezdi. (64)

Bahsini yaptığımız bu 1783 tecrübesi Kırıla ve Lordlara şu hakikatı öğretmiş olduğu badema Avam Kamarası tarafından tutulan bir kabineye karşı aralarında bir anlaşma bir ittifak olmadan hiç bir şey yapılamıyacaktır: Yani bir kabineyi istifaya mecbur kılmak için Kırılın ve Lordlar Kamarasının müştereken hareket etmeleri lâzım gelecekti.

1783 tarihinde Lordlar Kamarasının, Fox ve North kabinesini düşürmek, bahsinde almış olduğu karar, Avam Kamarasının bu kabine lehinde izhar etmiş bulunduğu itimad reyinden daha hayırlı idi ve bu halkın iradesine daha çok uyan bir karardı. Filhakika o tarihlerde efkârı umumiye, mevcut koalisyon kabinesini beğenmiyor ve hatta o zamana kadar kendisini koalisyon aleyhtarı gösteren Fox'a kızıyordu. (64)

Nitekim 1784 senesinde, yani kabinenin sukutunu takip eden ilk sene içerisinde yapılan seçimler Lordlar Kamarasının ne kadar isabetli hareket etmiş olduğunu gösterdiler.

Avam Kamarasının itimad reyine rağmen Lordlar Kamarasının itimatsızlığı ile iktidardan çekilmek mecburiyetinde kalan Fox - North kabinesi hadisesinden sonra iktidarı ele alan William Pitt (Büyük Pitt'in oğlu) daha akıllıca ve ustaca bir taktik kabul etti. Avam Kamarası karşısında üst üste beş defa hezimete uğramasına rağmen iktidarı bırakmadı ve Kırılın ve Lordlar Kamarasının itimadına malik olduğu

(63) Clive Bigham - a, g, e, - s: 127, ve d.

(64) William Hunt - The Political history of England, vol: X (1760 - 1801) kısım XII s: 245.

müddetçe istifa etmeyeceğini ve parlamentoyu feshetmeyeceğini alenen beyan etti. (65)

Bu bahiste XIX cu ve XX ci asır gelişmelerini diğer bir yazımızla izaha çalışacağız.

(65) F. Y. Powell - T. F. Tout: a, g, e, s: 954 ve d.

E. May - The Constitutional history of England (3 cilt) Londra 1912, vol:
I s: 53 ve d.